

SERIA HISTORIAE DIOECESIS
QUINQUEECCLESIENSIS XVII.

**EGYHÁZI TÁRSADALOM
A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN
A 16. SZÁZADBAN**

Kiadja a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola
Pécsi Egyháztörténeti Intézet
7625 Pécs, Hunyadi J. u. 11.
www.pphf.hu

PHF
34

Jelen kötet a 2016. szeptember 15–16-án a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola által rendezett egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelenését az NKA támogatta.

A kötetet szerkesztette:
VARGA SZABOLCS – VÉRTESI LÁZÁR

ISBN 978-615-5579-15-8

ISSN 1787-5161

Műszaki szerkesztő: Vértesi Lázár
Felelős kiadó: Dr. Kovács Gusztáv

Pécs, 2017

TARTALOM

VARGA Szabolcs	Előszó	7
C. TÓTH Norbert	A „mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz?	11
ERDÉLYI Gabriella	Egyházi társadalom Magyarországon a reformáció korában. Az alsópapság helyzete Magyarországon a reformáció megjelenése idején	35
FEDELES Tamás	Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén (1516–1523)	51
NEMES Gábor	Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után	105
CSEPREGI Zoltán	A magyarországi reformáció első nemzedéke: családi háttér – tanulmányok – papszentelés	135
H. NÉMETH István	Felekezetváltás vagy együttélés. A szabad királyi városok katolikus egyházainak sorsa. Egy kutatási projekt első eredményei	157
KUZMA Dóra	A lutheri reformáció térhódításának néhány kérdése Besztercebánya példáján keresztül	175
MOLNÁR Dávid	A magyar egyházi közép- és felsőréteg itáliai egyetemjárása a 16. században	185
TÜSKÉS Anna	Magyarországi klerikusok a bécsi egyetemen a 16. században	211
SIPTÁR Dániel	Szerzetesség a 16. századi Magyarországon	233
F. ROMHÁNYI Beatrix	A középkori Magyar Királyság kolostorhálózatának sorsa az újkor hajnalán. A bencések és a ciszterciek példája	253
FAZEKAS István	Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 16. században	271

KENYERES István	Konfliktus vagy konszenzus? A katolikus egyházi vagy sorsa a 16. századi Magyar Királyságban	293
MIKÓ Árpád	Főpapi kincstárak a 16. század második felében Magyarországon	319
KISS FARKAS Gábor	Irodalmi útkeresések a katolikus értelmiségben 1530 és 1580 között: négy pályafutás és tanulságai	331
GÁBOR Csilla	Katolikus–protestáns hitviták anyanyelven a 16. század derekán: témák, érvek, nyelvi kísérletek	373
KASZA Péter	Főpap történetírók a 16. században	393
TÓTH Gergely	A mellőzéstől a hitvitákon át a nagy egyháztörténetekig: a magyarországi reformáció a 16–18. századi történetírásban	409

C. TÓTH NORBERT

A „MÁLYUSZI MODELL” ÉRVÉNYESSÉGE: VISSZA AZ ALAPOKHOZ?

A magyarországi középkori egyházi réteg kutatásában mind a mai napig viszonyítási pontként szolgál Mályusz Elemér híres monográfiája, az *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Rengetegen használják, idézik, ugyanakkor azt kevesen tudják, hogy a könyv (illetve akkor még tanulmány vagy még inkább egyetemi előadás-sorozat) ötletének „kipattanásától” majdnem négy, a megírásától pedig három évtized telt el a kiadásig. Mindez természetesen nem múlt el nyomtalanul a munka felett. E tény azonban, noha Mályusz kortársai még tisztában voltak vele (lásd erre a III. fejezetet), a későbbiekben elhalványult. A könyv így olyan hozzáadott értékre tett szert, ami kiemelte az egyszerű szakirodalmi státuszából. A legtöbb, mindenféle bizonyítást nélkülöző megállapításainak nagy része az 1990-es évekre szinte kánonná vált, amelynek következményeként a „mályuszi-tézisek” – elsősorban az egyházi közép réteggel foglalkozók körében – sziklaszilárd alappá váltak. Ebben persze közrejátszott az is, hogy azóta sem született újabb összefoglalása a kérdésnek (nehezen is készülhetett volna a vonatkozó alap kutatások hiányában, de erről később). Éppen ezért, mielőtt az *egyházi közép rétegről* alkotott „mályuszi-modell” helytállóságával, megbízhatóságával, valamint felhasználhatóságával kapcsolatos vizsgálataim – kétségkívül szubjektív, de forrásokon nyugvó – eredményeit összefoglalnám, ismerkedjünk meg a monográfia megszületésének körülményeivel, majd a kiadása körüli viszontagságokkal, illetve a megjelenése utáni reakciókkal.

I. A mű megszületésének körülményei

Az egyházi társadalomról szóló monográfia létrejöttéről szerencsére nem egyedül a kötet bevezetőjében¹ leírtakra vagyunk utalva, mivel Mályusz Elemér részletesen kitért erre a közeli jövőben – Soós István gondozásában –

---

¹ Tanulmányomban a második kiadást használtam. MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 2007. 11–14.

megjelenő *Emlékiratában*.² Elmondása szerint a középkori magyar egyházi viszonyokkal először az 1934/1935. és 1935/1936. évi egyetemi előadásában foglalkozott azzal a céllal, hogy a hazai kutatás alacsony színvonalát képzett kutatók kinevelésével újítsa meg. A szemináriumok tartásával egyidőben, illetve a nyári szünet alatt Mályusz magát is képezte, hogy egyháztörténeti ismereteit felfrissítse. Tudását elsősorban a német szakirodalomból merítette, e célból beszerezte Albert Hauck – több kiadást megért – *Kirchengeschichte Deutschlands* című munkáját, amelyet az előadásai és a kötet elkészítése során „vezérfonalul” használt. Mint *Emlékiratában* leszögezte, a „... munka hírneve, a benne rejlő adattömeg pontossága és világos elrendezése, de a meggondolás is, hogy első sorban mégiscsak a német állapotok ismerete segíthet a hazai viszonyok megértésénél, döntötte el, hogy választásom rá esett.” A kétéves időszak alatt összeszedett tudása, a német szakirodalomban találtak azonban előadásainak csak a keretét adták, és a magyarországi adatok helyes értelmezését segítették elő számára: a külföldi szakirodalom „... az ácsolatot jelentette, amelyhez az egyházi társadalom életéről kibontakozó elgondolásomat hozzá illeszthettem.”³

A témában tartott *A középkor vége Magyarországon* című nagy kollégiumának témája „a humanizmus által ostromolt statikus állapotok” megismerése lett, és már ekkor egy monografikus feldolgozás lebegett a szeme előtt. Ezt azonban nem a világi társadalom mintájára kívánta megrajzolni, hanem az 1781. évi türelmi renDELETEhez folytatott kutatásai nyomán⁴ az újkori protestáns lelkészek életkörülményeiről kialakított képből indult ki. Mályusz arra a felfedezésre jutott, hogy a 18. századi protestáns, illetve a középkori papság egyben megegyezett: mindkettőre „az értelmiség jegyei” voltak a jellemzők és „... mindkettő életében a középső réteg vitte a vezetőserepet”. Majd így folytatta

---

² Mályusz Elemér *emlékiratát* hagyatékának gondozója, Soós István rendezi sajtó alá, és noha a terjedelmes írás teljes egészében még kiadatlan, de néhány részlet az elmúlt évtizedekben már megjelent belőle: *Előadások a népiségtörténetről*. In: MÁLYUSZ Elemér: *Népiségtörténet*. S. a. r., a jegyzeteket készítette SOÓS István. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 13.) Budapest, 1994. 7–17.; MÁLYUSZ Elemér: *Miért lettem történész?* A kéziratot s. a. r., a bevezetőt írta és jegyzetekkel ellátta SOÓS István. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVI.) Szerk. BLAZOVICH László. Szeged, 1998. 5–38.; SOÓS István: *Az újkortörténész Mályusz Elemér*. Levéltári Közlemények 70. (1999) 188–196.; MÁLYUSZ Elemér: *Legsikerültebb könyveim*. Közreadta és jegyzetekkel ellátta SOÓS István. Századok 149. (2015) 213–228. – Tanulmányomban Soós István lekötelező szívessége révén módomban állt felhasználni az *Emlékirat V.*, az „Egyháztörténet” című fejezetét, a következőkben általam leírtak erre támaszkodnak, illetve az idézetek ebből származnak.

³ MÁLYUSZ: *Emlékirat*, Egyházi társadalom fejezet; vö. MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 11–12.

⁴ A kötet 1939-ben jelent meg.

Emlékiratában: „Ma már nem tudnám megmondani, hogy a káptalanok szervezkedése sugallta-e a felismerést, hogy a középréteg állásfoglalása a döntő tényező, vagy a XVIII. századi, egyetemeket megjáró elitnek vezetőszerepet igénylő magatartása. Sajátságos felfogásomat úgy határoztam meg, hogy amit csinálók, az egyháztörténet szociológiai⁵ szempontból nézve. Egyházi társadalmat láttam magam előtt, rétegekre és csoportokra oszolva, a középkori esetben tagadhatatlanul burckhardti és huizingai hatás alatt.” Eredményeiről 1936. május 18-án, a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának felolvasóülésén számolt be, csekély visszhangot keltve.⁶

A későbbi monográfia teljes kidolgozásához váratlan események szolgáltattak új impulzust: az Akadémia pályadíjat tűzött ki a kegyúri jog gyakorlásának középkori megismerésére, ezzel egy időben pedig Mályusz rábukkant Iványi Béla egyik forráskiadványában a konstanzi bulla szövegére utaló regesztára („A bíbornoki collegiumnak Zsigmond királlyal az egyházi javak betöltésére vonatkozólag kötött kompromisszuma.”).⁷ A bulla szövegéről készült fénykép megszerzése és annak elolvasása után nem volt kérdéses számára, hogy a történeti háttér megrajzolása miatt foglalkoznia kell a zsinat történetével, mivel a forrásszöveg értelmét csak ily módon lehetett tisztázni. De itt adjuk át a szót ismét Mályusznak: „A fő problémát azonban nem a politikai fejlemények rekonstruálása jelentette számomra, hanem a társadalmi háttér megismerése, amit így véltem megfogalmazhatni: miért, kiknek a tanácsára és kiknek az érdekében kötötte meg Zsigmond a bíbrosokkal megállapodását? Úgy sejtettem, hogy a hazai egyházi középrétegből számbeli megerősödése váltotta ki az idegen papság távol tartásának gondolatát és azoknak a köznemesi, meg polgári származású egyházi értelmiségieknek tanácsát követte Zsigmond, akik környezetében éltek, akikre kormányzati munkájában támaszkodott.” A probléma feldolgozásával 1941-re lett készen, amikor is egy újabb véletlen sietett segítségére: az Akadémia II. osztálya a Vigyázó-vagyon⁸ jövedelméből a korábbi nagy akadémiai vállalkozások befejezését tűzte ki célul, így többek között Teleki József *A Hunyadiak*

---

⁵ Azaz „Max Weber szellemében”. (Az idézet FÜGEDI Erik könyvismertetéséből való: Századok 108. (1974) 1255–1258, itt 1255.)

⁶ A bekezdésben idézett, az emlékiratban szereplő rész kiadását lásd MÁLYUSZ: *Legsikerültebb...* i. m. 225. 55. jegyz.

⁷ *Eperjes szabad királyi város levéltára (Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes) 1245–1526*. Írta és összeáll. IVÁNYI Béla. (Acta litt. ac scient. reg. univers. Hung. Francisco-Iosephinae. Sect.: Iuridica-politica. Tom. 2.) Szeged, 1931. 71. 174. sz.

⁸ Lásd erre bővebben GERGELY Pál: *A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 63.) Budapest, 1971. 42–44.

kora⁹ című sorozatát. Ennek egyik kötetében lett volna szó a kor művelődés-történetéről, amelynek megírására Mályusz Elemért kérték fel. Ő átgondolva az általa eddig gyűjtött, illetve az egyetemen megtartott előadásainak anyagát, a korábban elhatározott (A középkor vége Magyarországon) helyett a kifejezőbbnek tartott *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon* címet adta. A szöveg 1944-re készült el, miközben az 1943/1944. tanévben ezúttal *Magyarország a reformáció előtt* címmel tartott két féléves előadást. Az egyetemi előadások nyomán arra a következtetésre jutott, hogy „... a problémák másodszori vizsgálata a reméltnél is hasznosabbnak bizonyult. A sarkpontokat most inkább sikerült kihangsúlyoznom, a fejlődésvonalak plasztikusan előtűntek. Az anyag, összevonva, alkalmas lett, hogy könyvjelleget nyerjen. Utólag meg is bocsátottam magamnak, hogy nem vadonatúj előadásokat tartottam, amit egyébként az égvilágon senki sem vett észre.”¹⁰

II. A monográfia kiadása

Mályusz Elemér az 1930-as évek végén tartott egyetemi előadásainak anyagát – mint láttuk – az 1940-es évek elején öntötte végső formába, de megjelenésére előbb a Teleki-féle sorozat félbemaradása, illetve a II. világháború Magyarországot elérő eseményei, végül pedig az 1945–1947 között bekövetkező rendszerváltások és azok következményeként a szerző háttérbe szorítása miatt nem került sor.¹¹ A munka annak rendje és módja szerint a „fiók mélyére” került, Mályusz saját bevallása szerint nem foglalkozott vele többet,¹² noha a kötetben is érintett két témát, a pálos *devotio modernáról*¹³ szólót és a konstanzi bullát¹⁴ feldolgozó részeket külön, teljes mértékben kidolgozva megjelentette 1944-ben és 1945-ben, illetve 1958-ban.

---

⁹ TELEKI József: *A Hunyadiak kora Magyarországon I–XII*. Pest, 1852–1857., valójában csak a VI., X–XII. kötet készült el, a sorozat részeként jelent meg CSÁNKI Dezső munkája (*Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III.*, V. Budapest, 1890–1913.), illetve a fentebb idézett új akadémiai program révén FEKETE NAGY Antal Trencsén megye földrajzát tartalmazó kötete (*Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. IV*. Budapest, 1941.).

¹⁰ MÁLYUSZ: *Emlékirat*; vö. MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 13–14.

¹¹ Vö. MÁLYUSZ Miklós: *A Mályusz család*. Levéltári Közlemények 70. (1999) 167–173, különösen 170.

¹² MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 14.

¹³ *A pálos rend és a devotio moderna*. Budapesti Szemle 72. (1944) 266. sz. 95–100.; és *A pálos rend a középkor végén*. Egyháztörténet 3. (1945) 1–65.

¹⁴ *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 9.) Budapest, 1958.

Az *Egyházi társadalomról* szóló monográfia kiadásának kérdése egyelőre ismeretlen időpontban és okokból vetődött fel az 1960-as évek végén. Mályusz döntésében, ti. hogy mégis megjelenteti a kötetét, egyfelől közrejátszhatott az, hogy az 1950-es évektől sorra jelentek meg a monográfia témakörét érintő, annak némely kérdését boncolgató tanulmányok (például Jakó Zsigmondnak¹⁵ a Korunkban megjelent írásai) és könyvek (például Hajnal István¹⁶ és Bónis György¹⁷ monográfiái).¹⁸ Másfelől pedig, hogy egy külföldi professzor emlékére szentelt tanulmánykötetben „... az ünnepelt legsajátabb munkaterületének magyarországi kapcsolatai felől tájékoztatva magánegyház hazai rendszerének körvonalazására tett kísérletet.”¹⁹ (Ez lett a monográfia későbbi első része, *A kezdetek*.) A tanulmány megjelenése, illetve egy nagyjából ezzel párhuzamosan lezajlott külföldi kutatóút nyomán Mályusz elhatározta a kézirat kiadását: „... a még oly szűkszavú áttekintés [ti. az előbb említett tanulmány – kiegészítés tőlem, CTN] arra elegendő volt, hogy a XIV–XV. századhoz képest az egyház egész jellegében bekövetkezett óriási változást érzékeltesse, és a két állapot közti különbséget társadalmi mozgás bizonyítékának ismerje fel. Ezek után már csak egyetlen összekötő tag hiányzott, hogy a magyarországi egyház élete összefüggő folyamatnak lássék: a XIII. század lényegének megértése. Erre az egyházi magister-réteg kibontakozásának és önállósulásának mozzanatai vezettek rá. Az egykor statikus kép ezzel fejlődést ábrázolóvá változott, magamnak is csodálkozására.”²⁰

---

¹⁵ Az erdélyi értelmiség kialakulásának kezdetei. *Korunk* 26. (1967) 20–27.; illetve *Az egyházi és világi értelmiség szétválása a feudális Erdélyben*. *Korunk* 26. (1967) 216–224. Érdemes ebből az egyházi értelmiségre vonatkozó bevezető gondolatokat szó szerint idézni (216. o.): „... elitje a királyi udvar politikai-diplomáciai munkaköreit töltötte be, és a főpapi címeket, illetve javadalmakat kapta világi szolgálatai jutalmául. Középrétege viszont gyarapodásának ütemében – a világi társadalom legteljesebb helyeslése és támogatása mellett – a káptalani stallumokat és a gazdagabb plébániákat sajátította ki magának. A XIV. század végén már annyira népes ez a középréteg, hogy sérelmezi külföldiek kinevezését az erdélyi javadalmakra. Ennek eltiltására 1397-ben sikerült országgyűlési végzést kiíratniuk. Száz esztendő múlva (1498) viszont már a belföldi tanult klerikusok elhelyezkedését is csak abban az esetben biztosíthatták, ha mindenki csupán egyetlen javadalmat birtokol.”

¹⁶ *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*. Budapest, 1954., a második kiadása: 1959.

¹⁷ *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971.

¹⁸ Koszta László feltételezte, hogy Mályuszban a magánkegyúri rendszert áttekintő német nyelvű irodalom, illetve Mezey László írására válaszul született. *A csúti főesperesség* című tanulmány „... nyomán vetődhetett fel a több mint negyedszázada íróasztalfiókban heverő kézirat esetleges kiadási lehetősége”. KOSZTA László: *Mályusz Elemér, az egyháztörténész*. *Levéltári Közlemények* 70. (1999) 180–187, itt 185.

¹⁹ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 13.

²⁰ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 13.

Annyi bizonyos, hogy 1970 folyamán a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében kerekasztal-beszélgetést rendeztek a monográfia megjelentetéséről. Az intézeti munkatársak, Györffy György, Solymosi László, Szűcs Jenő mellett két „külsős” professzor, Gericis József és Mezey László is részt vett a vitán. A tanácskozás során a megjelentek általánosságban azon véleményüket hangoztatták, hogy a kötet szakirodalma elavult, illetve kevesellték benne a nyugati irodalmat.²¹ Konkrétumokat is tartalmazó kritikát egyedül Mezey László fogalmazott meg (ezeket azután írásban is közölte, lásd alább!), Mályusz azonban érdemi válasz nélkül hagyta azokat. (Kettejük rossz viszonya ekkor már köztudott volt.)²² A kötet végül 1971-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál (majd 2007-ben a Műszaki Kiadónál²³). Mályusz könyve – tükrözve egyúttal elkészülésének körülményeit – öt részre tagolódik:²⁴ az első *A kezdetek* címmel „a magánegyház-rendszernek a patronátussá” alakulásával foglalkozik (15–32.), a második rész témája *A világi papság* (33–196.): Mályusz itt fejtette ki részletesen nézeteit az egyházi középélet mibenlétéről. A harmadik *A szerzetesség* (197–284.), a negyedik rész pedig *Az irodalmi élet* címet (285–334.) kapta. A kötetet *A világi értelmiség kibontakozása* című „Epilógus” (335–350.) zárja.

III. A kötet utóélete

A végül 1971-ben megjelent kötetről – az akkori szokásokkal ellentétben különösen – kevés ismertetést közöltek. Rögtön a megjelenés után Adriányi Gábor az Ungarn-Jahrbuch egy oldalán ismertette a munkát.²⁵ A magyarországi visszhangra azonban éveket kellett várni, az első Fügedi Erik tollából 1974-ben, a Századok oldalain látott napvilágot. Ő annak idején, az 1934. évi őszi

---

²¹ Erre Mályusz Elemér is utalt a kötet előszavában (14. o.).

²² A bekezdésben leírtakat Solymosi László és Török József (aki Mezey Lászlótól hallott az ülésről) professzor urak osztották meg velem, köszönet érte.

²³ A kötetben Mályusz Elemér 1971-es monográfiájának újrakiadása mellett helyet kapott még a 369–450. oldalon HOMONNAI Sarolta és KOSZTA László szerkesztésében *A középkori magyar egyháztörténet válogatott bibliográfiája (Az 1947 és 2005 között megjelent művek)*; illetve a 451–457. oldalon KOSZTA László: *Mályusz Elemér, az egyháztörténész* című írása – korábban a Levéltári Közlemények 70. (1999) 180–187. oldalán és a *Mályusz Elemér Emlékezete 1898–1989*. Szerk. HALMÁGYI Pál. (A Makói Múzeum Füzetei 92.) Makó, 1999. 19–26. oldalán – napvilágot látott tanulmánya.

²⁴ Az oldalszámokat a 2007. évi kiadás alapján adtam meg.

²⁵ Ungarn-Jahrbuch 28. (1972) 191.

félévben maga is egyik résztvevője volt Mályusz előadásainak, ezért – mint jelezte – „... ez az ismertetés eleve szubjektívebb, mint amelyet általában írni szokott.”²⁶ Írása a klasszikus könyvismertetések medrében folydogált, míg nem elérkezett az utolsó részéhez, ahol két kérdésben súlyos kritikát fogalmazott meg.

„Mindössze két pontban éreztük úgy, hogy az eredmények egy része nem fogadható el, először a magister réteg tárgyalásánál (35–58. l.). Ebben a részben arról a XIII. század elejére egységes réteggé oltadt, írásos munkát végző értelmiségről van szó, amelynek legfontosabb jellemzői az ország kormányzásában való részvétel és az egyetemi végzettség. Ennek a csoportnak a tagjait Mályusz Elemér azokban a klerikusokban keresi, akiknek neve mellett a pápai és a magyar oklevelekben a 'magister' cím található meg. Nem látjuk bizonyítottnak a magister cím és az egyetemi végzettség ilyen szoros összefüggését. Egyrészt a magyar oklevelek a XIII. század derekától kezdve igen sok világit (köztük nem egyszer ispánokat) jelölnek a magister címmel, másrészt az egyháziak közül is túlságosan sokan viselik. Ismerve a bécsi és krakkói egyetem XV. századi magyar hallgatóinak számát nem hihetjük azt, hogy többen jártak volna egyetemre két századdal korábban, amikor egyetemig Párizsig és Itáliáig kellett elmenni. Másrészt az sem tisztázott, hogy a magister kifejezésnek néhány korai oklevélben való előfordulása, amely a *ius magistratus* vagy *ius magistrale* formában korai egyházjogi rendezésekben tűnik fel, megelőzte az állandóan visszatérő 'mester-kanonok' megjelölést. Mint a középkori magyarországi latin *nomenclatura* általában, úgy ez a kérdés is még újabb vizsgálatokat igényel majd. A másik ponton már azt kell mondanunk, hogy az 1930-as éveket haladta meg a kutatás, és ez a *parochia exempta* és *capella regia* kérdése (123. l.). Akkor valóban úgy tűnt, hogy a városi plébániák lettek kivételezettek, ma már Jankovich Miklós tanulmánya (Budapest Régiségei, XIX/1959. 57–94. l.) után azonban világos, hogy nem ez volt a fejlődés útja. De szabad-e negyven év előtti kutatásnak szemére vetni azt, amit ma jobban tudunk? Nem helyesebb-e úgy felállítani a mérleget, hogy a mű megírása óta egyetlen egy püspökről tudunk többet, mint akkor. Ez Alcsebi (és nem Ilosvai) Miklós váci püspök, egy második származása (Himfi Benedek, 1379–87) pedig megoldott volt már akkor (vö. Bossányi Reg. suppl. II. 209–210.), családi hovatartozóságát egyébként pecsétjén látható címere is bizonyítja. Itt már elkerülhetetlenül merül fel a kérdés, 'hogy talán mégis bölcsebb lett volna hagyni a munkát elantikválódni' (10. l.). Ez a gondolat a tanítvány szemében majdnem bűn, mert a könyvben nemcsak azokat a gondolatokat látja viszont, amelyek önálló kutatásra és a

---

²⁶ FÜGEDI: *Ismertetés...* i. m. 1255.

*középkor világában való biztos tájékozódásra képesítették, hanem a leendő magyar egyháztörténet kiindulópontját is ...*²⁷

Sorait végül azzal zárta, hogy válaszolt Mályusznak a kötet megjelentetése kapcsán az előszóban leírt óhajára. („Az egyetlen remény, hogy a szakkörök az író minden pesszimizmusa ellenére mégis használhatónak fogják találni a jószerével háromszor kilenc évet megélt munkát a nemcsak elkészülésekor, hanem ma is elhanyagolt egyháztörténeti kutatás felélénkítésére.”²⁸) – „Akár szubjektíve (készülésekor), akár objektíve (most) tekintjük, a válasz mindkét esetben félreérthetetlenül pozitív igen.”²⁹

A második és egyben utolsó ismertetés 1978-ban jelent meg az Irodalomtörténeti Közlemények hasábjain, amelyet Tarnai Andor jegyzett. A szerző képzettsége okán elsősorban irodalomtörténeti szempontból ismertette Mályusz munkáját, amelyet mindjárt a késői dátum feletti sajnálkozással kezdett: „*e sorok írója évekig külföldön tartózkodott*”,³⁰ de így legalább a munka „*történeti távlatban, lassanként hatásában szemlélhető*”.³¹ Mindezek után méltatta a szerző munkásságát, részletesen elemezte az őt érdeklő, elsősorban a magyar nyelv használatával összefüggő részeket.

„*Mályusz Elemér könyve ahhoz segít hozzá, hogy a magyar irodalmi nyelv első szakaszának történetét a középkori papi értelmiségi munka összefüggésében szemléljük, a magyar kódexirodalom termékeiben pedig ugyanezen csoport produktumát lássuk, amely persze hű tükröképe lesz annak a szellemi közegnek, amelyben tevékenykedett. Ugyanakkor az intelligencia történetének ismerete biztosabbá teszi a valóban értékálló művek megértését.*”³²

IV. A „magiszteri cím = egyetemi fokozat” kérdésében folyó „vita”³³

A kötet publikálása után, az 1970-es tanácskozás fényében korántsem véletlenül a legtöbb kritikát a mályuszi monográfia második részének első, *A magister-réteg kialakulása* című fejezete kapta. Mint láttuk, ez volt a monográfia utoljára elkészült része, és szerepe szerint a fejlődést ábrázoló, egyúttal

---

²⁷ FÜGEDI: *Ismertetés... i. m.* 1257–1258.

²⁸ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 14.

²⁹ FÜGEDI: *Ismertetés... i. m.* 1258.

³⁰ Irodalomtörténeti Közlemények 82. (1978) 721–725.

³¹ Uo. 722.

³² Uo. 725.

³³ A vita szó idézőjelek közé tételét az indokolja, hogy a kérdésben, mivel Mályusz sohasem válaszolt a felvetésekre, valóságos vita sohasem folyt.

összekötő kapocs a két korábban megírt rész között. Az ebben leírtakkal szemben már a megjelenés előtti vitán elhangzottak kritikák, ismertetésében pedig Fügedi Erik is kétségeinek adott hangot, sőt, kerek-perec elvetette azokat. Az igazi kritika azonban Mezey László tollából érkezett – érdemes itt megemlíteni, hogy ekkor már Mályusz Elemérnek Mezey tévedését („csúti főesperesség”)³⁴ a források szakszerűtlen használatára példaként szolgáló és azt a középpontba állító, a kezdő történészek számára írt tanulmányának³⁵ megjelenése (1969) után vagyunk. Ő ugyan nem klasszikus értelemben vett recenziót készített az *Egyházi társadalomról*, de a *Deákság és Európa* című kötetében³⁶ minden alkalmat megragadott arra, hogy rámutasson Mályusz tévedéseire, hibáira.

„... ezzel szemben Mályusz egy sajátos – különben ismeretlen – terminusszal élve 'a magyar egyház monachális korszakáról' beszél.”³⁷

„Egészen sajátos nézetet vall Mályusz az István által végrehajtott egyházszervezésről.”³⁸

„András remete ti. előbb – vélhetőleg – a veszprémi püspök volt jószágigazgató-prépostja; nem – mint Mályusz véli – a káptalan prépostja és a 'püspök bizalmasa', és ezért 'praepositus episcopi'.”³⁹

„Mályusz nézete tehát helyesbítendő.”⁴⁰

„Sajnálatos, hogy e jelentős kanonistánk [Damasus – kiegészítés tőlem, CTN] Bologna első korszakából hazájában nagyobb méltatásra nem talált: Mályusz csak megemlíti, Bónis többet mond róla.”⁴¹

„... ezt a [skolasztikusan-gótikus vallásosság – kiegészítés tőlem, CTN] nézetet Mályusz Elemér fejtette ki szellemesen és a kor Magyarországon szokásos módszereit alkalmazva, de még azt a legfontosabb irodalmat is mellőzhetőnek tartotta, mely pedig már számára hozzáférhető volt [egy 1924-ben megjelent munkáról van szó – kiegészítés tőlem, CTN]; P. Pourrat itt többször idézett munkája A. Walz Compendiumából – melyet különben idéz – sem tájékozódott.”⁴²

---

³⁴ MEZEY László: Csútmonostor alapítástörténete és első oklevelei. In: Tanulmányok Budapest Múltjából XV. Budapest, 1963. 7–42.

³⁵ MÁLYUSZ Elemér: A „csúti főesperesség”. Levéltári Közlemények 40. (1969) 271–277.

³⁶ MEZEY László: *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*. Budapest, 1979.

³⁷ Uo. 93. 31. jegyz.

³⁸ Uo. 96. 51. jegyz.

³⁹ Uo. 124. 5. jegyz.

⁴⁰ Uo. 126. 19. jegyz.

⁴¹ Uo. 147. 18. jegyz.

⁴² MEZEY: *Deákság és Európa...* i. m. 201. 52. jegyz.

Mindezekeken felül Mezey László szóban forgó könyve kilencedik fejezetének első oldalait teljes egészében a magiszteri cím kialakulását taglaló II/1. fejezet – gyakorlatilag a kötet későbbi részeinek alapvetését jelentő tézis – cáfolatának szentelte. Mint ismert, Mályusz e fejezet oldalain fejtette ki abbéli nézetét, amely szerint a forrásokban *magister* címmel előforduló egyházi személyek esetében a szó tanultságukat, egyetemi végzettségüket jelezné („a káptalanok egyetemet végző tagjai, a magiszterek”).⁴³ Mezey mintegy három oldalon át, adatok sokaságával igazolta az elmélet tarthatatlanságát, és a végén arra a megállapításra jutott, hogy Mályusz forrásokkal kellően alá nem támasztott elmélete hibás.

„(A) XIII. századi magyar magiszterek – túlnyomó többségükben legalább – egyetemi végzettség nélkül viselték a magiszter címet. Így a magiszter szót más értelemben kell felfognunk. Magiszternek lehetett mondani valakit – ha még az iskolázás területén akarunk maradni – valamiféle ismeretek birtoka, ezen ismeretek továbbadása címén is. Ilyen lehetett az iskolamester (magister scholarum) – minden egyetemi végzettség nélkül. Ilyen lehetett akármilyen ars biztonságosan – mesteri fokon – gyakorlója. Ars notaria ismeretével rendelkező notáriust is mesternek mondhatták, de mester volt az ötvös, építész, a festő stb. mesterség ‘avatott’ oktatója is – mint ez köztudott. Magiszter elnevezés a magyar egyházi terminológiában is különféle összefüggésben fordul elő.”⁴⁴ Az elnevezés „társadalmi cím, megszólítás. ... a többféle jelentésváltozat közül éppen azt kell értelemnek megfelelően használni, amelyik a szóhasználatot világossá tevő adatszerű összefüggésbe beleillik.” ... „Az adatok útmutatása alapján választhatunk a különböző – iskolázást, megfelelő mesterség gyakorlását, valami javadalom fölötti rendelkezést vagy egyszerűen csak társadalmi pozíciót kifejező – értelmezések között. A ‘magiszter réteg’ fogalmának említett megkonstruálása ilyen – különben magától értetődő – szemantikus vizsgálódás nyomát sem mutatja. És miért a teljesen szabadon választott jelentésváltozat helyességét adatok nem igazolják, az említett konstrukciót tévesnek kell mondanunk.”⁴⁵

A kérdéssel a veszprémi káptalanban talált könyvkölcsönzési jegyzék okán Solymosi László is foglalkozott egy 1989-ben megjelent tanulmányában. Eb-

---

⁴³ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom...* i. m. 50–56, az idézet: 51.

⁴⁴ MEZEY: *Deákság és Európa...* i. m. 159, 161–164, az idézet: 163. – Itt a továbbiakban a magisztrátus-joggal foglalkozott, megoldási kísérletét Rácz György meggyőzően cáfolta, lásd alább.

⁴⁵ MEZEY: *Deákság és Európa...* i. m. 164.

ben egyfelől szintén elvetette Mályusz tézisét, másfelől új megoldási javaslattal is előállt, amennyiben véleménye szerint a magiszteri cím azokat a kanonokokat illette meg, akik nem rendelkeztek káptalani méltósággal vagy hivattal/tisztséggel (őket a források *dominus*nak címezik), vagyis másképpen kifejezve az egyszerű kanonok közé tartoztak.⁴⁶

„Bár a magister cím magyarországi használatának átfogó vizsgálata nem történt meg, annyi bizonyos, hogy klerikusok esetében nem utalt feltétlenül egyetemi fokozatra. A hierarchikusan felépülő káptalani testületekben a méltóság (dignitas), vagy officium birtokában levő kanonokokat a dominus, a többieket pedig a magister cím illette meg. A 36 tagú veszprémi káptalanban tíz fő: a nagyprépost, lektor, kántor és custos, valamint a hat főesperes ..., továbbá – amennyiben egyben veszprémi kanonokok is voltak – a felsőörsi, valamint hántai prépost tartozott az urak, míg a többi egyszerű kanonok a mesterek közé.”⁴⁷

A mályuszi-elmélet ezen részére a végső csapást Köblös József mérte, aki négy dunántúli káptalan késő-középkori testületét elemezve kizárta annak lehetőségét, hogy a magiszteri címmel illetett kanonokok mindegyike egyetemi fokozattal rendelkezett volna, és ő is – követve Solymosi László meghatározását – az egyszerű kanonokokkal feleltette meg a mesterkanonokokat.⁴⁸

„(H)elytelen következtetésekre jutunk, ha azokat a kanonokokat tartjuk egyetemvégzeteknek (legalábbis a filozófiai karon), akik neve előtt szerepel a magister jelző. Valójában ez a jelző egyáltalán nem jelenti azt, hogy viselőjének magister artium fokozata van, legalábbis vizsgált korszakunkban semmi esetre sem. Nincs tehát igaza Mályusz Elemérnek, amikor az 1496-os erdélyi káptalani tizedjegyzék ama eljárását, hogy minden kanonok neve elé kiteszik a magister jelzőt, úgy értelmezte, hogy valamiféle egyedi esetként 'a lajstrom a káptalan saját használatára készülvén, összeállítója kedveskedésből titulálta a kanonokokat magistereknek.' Ezzel szemben állítása szerint 'máshol ekkor még nem minden kanonok magister. Így a pozsonyi káptalannak 1514 és 1521 között ismeretes 32 tagja közül csak 17 volt biztosan az. Nem lehetetlen – adataink töredékesek – hogy a többi 15 közt is volt olyan, aki egyetemet végzett.' Valójában a

---

⁴⁶ A tanulmánynak a 2002. évi kiadását használtam, lásd SOLYMOSI László: *Könyvhasználat a középkor végén (Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban)*. In: *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről*. Szerk. ERDŐ Péter. (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézete III. Studia 3.) Budapest, 2002. 13–74, különösen 28.

⁴⁷ Uo. 27–28.

⁴⁸ KÖBLÖS József: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával)*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) Budapest, 1994. 44–45.

'magister' ekkor már az általános magyarországi gyakorlatban minden kanonoknak kijáró cím volt, ahogy a 'venerabilis dominus' a prépostnak, vagy a 'reverendissimus pater' a püspöknek. Elég, ha a káptalani számadáskönyvek névsoraira gondolnunk, ahol a 'magister' összefoglaló névvel következnek az egyszerű kanonokok a méltóságok... után, vagy a hiteleshelyi kiküldöttek 'honorabilis magister x socius et concanonicus' formában történő említésére. ... Az említett pozsonyi kanonoknévsort Knauz Nándor közölte, Mályusz közüliük azokat tartja egyetemjártaknak, akik neve után Knauz szerepeltette a mester jelzőt. Adataim tükrében egyértelmű, hogy az általa mesternek titulált 17 kanonok közül kettőnél nincs nyom egyetemjárásra, hét esetben viszont olyanok jártak, akiket nem nevez mesternek. Közüliük ketten baccalaureus artium ..., ketten pedig magister artium fokozatig ... is eljutottak."⁴⁹

A monográfia ugyanezen fejezetében (II/1.) a magiszteri elnevezés eredete után fejtette ki Mályusz Elemér a másik, ebből következő és ezen nyugvó elméletét: e szerint – röviden összefoglalva – a kanonokok a káptalanjaiktól függő viszonyban lévő egyházak jövedelméből magiszteri címük okán jövedelmet húztak.⁵⁰ Azaz másképpen, az egyetemet végzett kanonokokat magiszternek nevezték, akik ezért többlet jövedelemben részesültek, így az őket megillető apanázst nevezték el *ius magistratus*nak.⁵¹ E tételt már Mezey László is kritizálta,⁵² de igazi és – jelenleg legalábbis úgy tűnik – helytálló megoldási javaslattal Rác György állt elő 2000-ben megjelent tanulmányában. Ebben okleveles adatokkal cáfolta Mályusz (és a korábbi szerzők, Holub József, Mezey László) megállapítását, és egyúttal használható alternatívát adott a magisztrátusi jog mibenlétére vonatkozóan (ennek részletes kifejtésétől, mivel szétfeszítené dolgozatom kereteit, eltekintek).⁵³ A magiszteri réteggel, elnevezésükkel, illetve jövedelmeikkel a későbbiekben még többen is foglalkoztak, de mára teljes mértékben nyilvánvalóvá vált, hogy e kérdésben Mályusz elméletét meghaladták, és az gyakorlatilag csak historiográfiai értékkel bír.⁵⁴

---

⁴⁹ KÖBLÖS: *i. m.* 44.

⁵⁰ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 44–50.

⁵¹ Uo. 50.

⁵² MEZEY: *Deákság és Európa... i. m.* 163.

⁵³ RÁC György: *A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus-joga a 13–14. században. Századok* 134. (2000) 147–210, különösen 180–184.

⁵⁴ A kérdésre lásd még C. TÓTH Norbert – LAKATOS Bálint – MIKÓ Gábor: *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bírászkodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején.* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3.) Budapest, 2014. 163–175.

Az *Egyházi társadalom* többi fejezetében található elméletek és állítások kritikai megrostálásával azonban máig adós a tudomány. Ennek okai természetesen többrétűek és a jelenből visszatekintve nem is mindig feltárhatóak, de két dolog bizonyosnak látszik. A kötet némelyik részéről és/vagy fejezetéről viszonylag rövid időn belül nyilvánvalóvá vált, hogy nincsen releváns mondanivalója az azzal foglalkozók számára: így az I. (*A kezdetek*),⁵⁵ a III. (*A szerzetességről*)⁵⁶ és a IV. rész (*Irodalmi élet*) egészéről,⁵⁷ valamint az *Epilógusban*⁵⁸ leírtak egy részéről (például „a magyarság sajátos írása, a rovásírás”⁵⁹). Ezek többsége napjainkra nyomtalanul kikopott a szakirodalomból, általában a historiográfiai áttekintésekben – vagy még ott sem – fedezhetjük fel őket. A másik ok egyszerűbbnek tűnik, jóllehet súlyosabb következménnyel járt: Mályusz Elemér kiváló íráskészségének köszönhetően⁶⁰ egy sor állításával szemben sokáig fel sem merült, hogy azokat érdemes lenne a mű megírása óta eltelt időben jelentősen kibővült forrásanyaggal és szakirodalommal összevetni és azok fényében újraértelmezni.

---

⁵⁵ Vö. Györfly György, Kristó Gyula, Gerics József, stb. műveivel.

⁵⁶ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 197–284. – Vö. egy-két példával: *The Register of a Convent Controversy (1517–1518). Pope Leo X, Cardinal Bakócz, the Augustians, and the observant Franciscans in contest.* Ed. ERDÉLYI, Gabriella. (Collectanea Vaticana Hungariae Classis II, Tom. I.) Budapest–Rome, 2006.; továbbá *A Domonokos rend Magyarországon.* Szerk. ILLÉS Pál Attila – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák) Piliscsaba–Budapest–Vasvár, 2007.; és *Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről I–II.* Szerk. MEDGYESY S. Norbert – ÖTVÖS István – ÖZE Sándor. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 8/1-2.) Budapest, 2013. című kötetek tanulmányaival; valamint SZOVÁK Kornél: *Egy elfeledett bencés rendi káptalanyülés 1395-ből.* In: *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 3. Szerk. DÉNESI Tamás. Pannonhalma, 2015. 101–115, különösen 103.; F. ROMHÁNYI Beatrix: *Heremitaemonachi-fratres. Szempontok a pálos rend történetének újragondolásához.* In: *Pálosaink és Pécs.* Szerk. SARBÁK Gábor. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4/4.) Budapest, 2016. 9–24.

⁵⁷ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 285–334. – Vö. egy-két példával: KLANICZAY Tibor: *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete.* (Humanizmus és reformáció 20.) Budapest, 1993.; ZEMPLÉNYI Ferenc: *Az európai udvari kultúra és a magyar irodalom.* (Historia Litteraria 4.) Budapest, 1998.; MADAS Edit: *Írás, könyv és könyvhasználat a középkori Magyarországon, 1000–1526.* In: MADAS Edit – MONOK István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig.* Budapest, é. n. 9–83.

⁵⁸ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 335–350.

⁵⁹ Uo. 335. – Vö. SÁNDOR Klára: *A székely írás nyomában.* Budapest, 2014.

⁶⁰ Vö. Szerkesztők [HOMONNAI Sarolta – KOSZTA László]: *Előszó az új kiadáshoz.* In: MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 7.: „Mályusz Elemér több fontos könyvet írt, de ezek közül valószínűleg ez az egyik legérdekesebb, a szélesebb olvasóközönség számára is tanulságos és élvezettel olvasható munka.”

V. A monográfia (egy részének) reneszánsza

A könyv megjelenése után az egyes fejezetek utóélete, amint arra már fentebb is utaltam, elvált egymástól és gyökeresen eltérő útra lépett: részei, fejezetei többségét elfeledték, míg kisebbik, bár terjedelmesebb fejezeteit folyamatosan idézték. Mályusz könyvének az igazi sikert az utóbbiak, mégpedig a kötet 2. részének (*A világi papság*) 2–5. fejezeteiben (*A középső réteg, Az alsópapság, A főpapság és az Elvilágiasodás*)⁶¹ írtak hozták meg az 1990-es évek elején – összefüggésben talán a rendszerváltással is. Az idézett fejezetek, mivel modern feldolgozása továbbra sem akadt a témáknak, egyértelműen hiánypótlók lettek és egyenesen a középkori magyar egyháztörténetnek – a fentiekben említett problémák ellenére – kötelezően idézendő „alapl munkájává”⁶² tették az egész kötetet (jóllehet valójában mindenki csak a szóban forgó részeket használta). Sokat segített ebben persze Mályusz Elemér – többek között egyháztörténeti – munkásságának újbóli felfedezése.⁶³

Minderről így írt Koszta László 1993-ban: *„Az utóbbi évtizedekben megjelent egyháztörténeti munkák közül vitathatatlanul Mályusz Elemér Egyházi társadalom a középkori Magyarországon könyvét kell az első helyre tenni. A kötet színvonalát mutatja, annak ellenére, hogy szerzője az 1930-as évek közepén foglalkozott a témával és gyakorlatilag a 40-es években írta monográfiáját, kevés módosítással, a szakirodalom némi felfrissítésével 1971-ben is ki lehetett adni, és ma is korszakos jelentőségűnek számít. Mályusz elsősorban a középkor végi egyházi társadalmat vizsgálta, a korai állapotoknak kevesebb figyelmet szentelt. Az alapvetést, az egyházszervezet kialakulását a bevezető fejezetben foglalja össze. Ez érthető is, mivel nem intézménytörténetet akart írni, másrészt a vizsgálati szempontjainak megfelelő forrásanyag csak a XIV., de inkább csak a XV. századból maradt fent. Mályusz Elemér a Max Weber-i szociológia hatása alatt kialakult társadalomszemléletének megfelelően a középréteg, a magiszter réteg és intézményeik, a káptalanok és a gazdag városi plébániák bemutatására helyezte a hangsúlyt, noha az egyházi társadalom minden*

---

⁶¹ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 57–131, 132–162, 163–175, 176–196.

⁶² Vö. HOMONNAI-KOSZTA: *Előszó... i. m.* 7.

⁶³ Lásd a már korábban idézett, a szerző születésének 100. évfordulójára rendezett konferencia anyagát a *Mályusz Elemér Emlékezete* című, illetve a Soós István által sajtó alá rendezett kötetet, valamint a MÁLYUSZ Elemér: *Klió szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok*. Szerk. SOÓS István. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 30.) Budapest, 2003. című művet.

szintjét érintette. Részben a könyv hatásának, gondolatébresztő felvetéseinek tulajdonítható, hogy a középkori egyházi középrétegünkkel sokan foglalkoznak.”⁶⁴

Noha az egyházi középréteg „mályuszi-modelljén” Mezey László és Köblös József tanulmányai nyomán komoly repedések keletkeztek, sőt – állíthatjuk – az alapját (magiszteri réteg) megsemmisítették, megállapításaikra kevesen figyeltek fel. Utóbbi talán – megsejtve a későbbi problémákat – ezért adta ki „a vissza a forrásokhoz” jelszót 1994-ben megjelent monográfiájában (eredményeit ekkor már fél évtizede folyamatosan publikálta).

„A jelen munka íróját Mályusz Elemérnek az egyházi társadalomról még a harmincas években írt, bár 1971-ben megjelentetett műve győzte meg arról, ha már egyedi források, például számadástöredékek, néhány egyházi végrendelet, vagy egy-két statutum összevetése elszórtan ismert okleveles adatokkal is ennyivel gazdagabbá, plasztikusabbá teszi a kanonokok életének, tevékenységének bemutatását, mennyivel inkább eredményt hozhat egy szisztematikus adatfeltárás. Ezért azt a célt tűztem ki magam elé, hogy a magyar egyházi középréteg gerincét, a káptalanok tagságát illetően végezzek olyan szociográfiai vizsgáldásokat, melyek statisztikusan nézve is jelentős mennyiségű adaton nyugszanak.”⁶⁵

Ráadásul a „mályuszi-modellre” alapozva idővel Koszta László vezetésével iskola is épült: a professzor egyfelől maga is feldolgozta egy székeskáptalan hiteleshelyi tevékenységét,⁶⁶ másfelől pedig tanítványainak is igyekezett hasonló témákat adni.⁶⁷

„A kutatócsoport névválasztása: Capitulum jelzi, hogy tagjai a középkori szerzetesekhez és kanonokokhoz hasonlóan rendszeresen összegyűlve szeretnék megvitatni a feladatokat, illetve a kutató- és oktatómunka problémáit. Másrészt a csoport kiemelt tervei között is szerepel a szerzetesség vizsgálata mellett a kanonokok és káptalanok középkori históriájának bemutatása.”⁶⁸

---

⁶⁴ KOSZTA László: Középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben. Aetas 8. (1993) 64–105, az idézet: 77–78.

⁶⁵ KÖBLÖS: i. m. 7.

⁶⁶ KOSZTA László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353). (Tanulmányok Pécs történetéből 4.) Pécs, 1998.

⁶⁷ Vö. KOSZTA László: Előszó. In: Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk. KOSZTA László. Szeged, 1998. 7–8.

⁶⁸ Uo. 7–8. – Lásd még a Capitulum. Középkori Egyháztörténeti Kutatócsoport honlapján: „A program keretében a magyar egyházi középréteg kialakulását és történetét vizsgáljuk a 14. század közepéig. A majdani monografikus feldolgozás érdekében első lépésként néhány káptalan történetét dolgozzuk fel. A forrásadottságoknak megfelelően a 12–13. század fordulójától van lehetőség részletesebb vizsgálatra, amikor

Sajnálatos módon az ennek nyomán megszületett egyetemi szakdolgozatok, doktori disszertációk az egyes káptalanok tekintetében kifulladásig hiteleshelyi tevékenységük leírásában (így például nem készültek a káptalani tagokról prozopográfiai adattárak).⁶⁹ Az üdítő kivételt e téren Fedeles Tamás⁷⁰ és Kristóf Ilona⁷¹ nyomtatásban is megjelent értekezései jelentették, ám ők nem Mályusz Elemér, hanem Köblös József munkája nyomán indultak el. Munkájukban mindketten az addigi gyakorlaton túllépve dolgozták fel – hasznosítva természetesen Köblös eredményeit – a vizsgált székeskáptalanok „egyházi társadalmát”. Mindezek után némileg meglepő, hogy noha a „mályuszi-építmény” alapját elmosták a korábbi, azaz 1971 utáni kutatások (vö. a fentebb leírtakkal), az arra épített „ház” pedig recseg-ropog, sőt, hogy maradjunk a képnél, Mezey és Köblös fentebb idézett állításai nyomán összedőléssel fenyegetett, a monográfia 2007-ben napvilágot látott 2. kiadásának bevezetőjében mégis a következőket olvashatjuk.

„Mályusz Elemér több fontos könyvet írt, de ezek közül valószínűleg ez az egyik legérdekesebb, a szélesebb olvasóközönség számára is tanulságos és élvezettel olvasható munka, amely hat évtizeddel a kézirat elkészülte és három évtizeddel a megjelenés után sem veszített jelentőségéből. A benne foglalt kutatások eredményei a mai napig meghatározó érvénnyel bírnak. Az azóta eltelt időszakban megjelent, egyháztörténettel foglalkozó történelmi munkák 'kibontották', árnyaltabbá tették a téma egyes területeit. Jelentős részeredményekkel gazdagították a középkori magyar egyház történetét, továbbgondolták, helyenként megoldották a műben felvetett problémákat, de mindvégig alapműként használták Mályusz munkáját, illetve hivatkoztak annak megállapításaira,

---

a hiteleshelyi tevékenység új területet nyitott a formálódó egyházi középélet számára. A hiteleshelyi tevékenység mellett a lehetőségekhez képest a kanonokok életpályájának, illetve a káptalanok belső szervezetének az egyházmegye és a világi igazgatásba való bekapcsolódás vizsgálata is terveink között szerepel. Vizsgálunk továbbá a kanonokság helyzetét, egyházi és társadalmi pozícióját a főpapság és az alsópapság irányában is. A program a székes- és társaskáptalanok vizsgálatára is kiterjed és törekszik a hazai és külföldi káptalanok összehasonlító vizsgálatára. Jelenleg a pécsi, boszniai, pozsegi, bácsi, nyitrai, kalocsai és a szerémi káptalan történetének feldolgozása van folyamatban. Koordinátor: Koszta László” (<http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/> [látogatás időpontja: 2016. szeptember 14.]

⁶⁹ Lásd például Kófalvi Tamás, Parlagi Márton munkáit.

⁷⁰ FEDELES Tamás: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs, 2005. vö. 19. – A doktori értekezését 2005-ben Szegeden Font Márta témavezetésével védte meg.

⁷¹ KRISTÓF Ilona: *Egyházi középélet a késő középkori Váradon (1440–1526)*. (Thesaurus Historiae Ecclesasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 4.) Pécs, 2014. vö. 9. – A doktori értekezését 2009-ben Debrecenben Solymosi László témavezetésével védte meg.

eredményeire. A monográfiához hasonló, e témában született átfogó szakmunka azonban azóta sem keletkezett, azaz máig alpműnek számító könyvről van szó. Mályusz műve magába sűríti a megjelenéséig született egyházmegyei, szerzetesrendi történetírók eredményeit, bizonyos magyar egyházi 'intézmények', illetve szerzetesrendek magyarországi történetére nézve pedig egészen újat alkotott.⁷²... (a)z elmúlt évtizedben öröndetesen előtérbe kerültek az egyháztörténeti kutatások. Mályusz Elemér munkája egyik ösztönzője volt ezeknek a kutatásoknak. Az 1970–1980-as években a középkor iránt érdeklődő diákok közül többekben ennek a könyvnek a megismerése indította el az egyháztörténeti érdeklődést. Eredményei és újszerű kérdésfeltevése ösztönzőleg hatott a káptalanok és a kanonokság történetének kutatására.”⁷³

Majd utalva ugyan Mezey Lászlónak a szóban forgó monográfia nyomán írt soraira (lásd fentebb a *Deákság és Európa* című kötetében leírtakat), ám azt csak, mint a mályuszi mű időbeli kiegészítéseként hozva fel példaként, sorakat így zárták:

„... (a) kötet új kiadása nem csupán szűkebb szakmai szempontból indokolt, hanem feltétlenül szükséges, hogy a kiváló munka új kiadásban mind több egyetemista és fiatal kutató rendelkezésére álljon. Mályusz Elemér munkája 1971-ben a megtűrt [sic – megjegyzés tőlem, CTN]⁷⁴ könyvek kategóriájában jelentőségéhez képest igen kis példányszámban jelenhetett meg. ... Az új kiadás egyik célja, hogy a hiánypótló munkát újból elérhetővé tegyünk és ezzel a kötet megfelelő helyet kapjon a történeti, művelődés- és irodalomtörténeti stúdiumokban. A hatalmi szó jóllehet 1945-ben megfosztotta Mályusz Elemért attól, hogy személyesen a középkori magyar egyház története feldolgozására tanítványokat nevelhessen, de könyvéen keresztül újból fiatalokat nyerhet meg a kutatómunkának.”⁷⁵

Összefoglalóan tehát azt mondhatom, hogy Mezey László 1979-ben cáfolta Mályusz tételét „az egyházi középréteg” kialakulásával és iskolázottságával kapcsolatban. Köblös József pedig a négy dunántúli, a győri székeskáptalan, a budai, fehérvári és pozsonyi társaskáptalanok 1458 és 1526 közötti – hatalmas forrásbázison nyugvó – személyi állománya alapján felépített

---

⁷² HOMONNAI–KOSZTA: *Előszó...* i. m. 7.

⁷³ Uo. 9.

⁷⁴ A szerző 1973-ban megkapta az Akadémia Díjat munkásságáért, lásd KOSZTA László: *Mályusz Elemér, az egyháztörténész*. In: MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom...* i. m. 456. – Érdekes módon a tanulmány korábban megjelent szövegéből hiányzik ez a bekezdés, vö. KOSZTA László: *Mályusz Elemér, az egyháztörténész*. *Levéltári Közlemények* 70. (1999) 180–187, itt 186.

⁷⁵ HOMONNAI–KOSZTA: *Előszó...* i. m. 9.

prozopográfiai adattárára támaszkodva fogalmazta meg állításait:⁷⁶ egyetlen esetben fogadta el Mályusz értelmezését (az elvilágiasodási jelenség nem létét⁷⁷), de többet, így például a külföldiek eltűnését a 15. század elejétől a káptalanokból,⁷⁸ a nemes–jobbágy ellentét kibontakozását a 16. századi pozsonyi káptalanban,⁷⁹ a magiszteri cím magyarozatát,⁸⁰ valamint a javadalomhalmozás megszűnését a 15. század közepére⁸¹ nem fogadta el, illetve teljesen elvetette (például magiszter fogalom) vagy módosította (például javadalomhalmozás). A Kölblös kötete óta megjelent munkák⁸² egyértelműen jelzik, hogy a „mályuszi-tézisek” általánosságban meghaladottá váltak, jóllehet nem minden állításának történt meg a szembesítése a források segítségével megrajzolható képpel.

Excursus: a „mályuszi munkamódszer” kritikája

Mályusz Elemér monográfiájában részletesen ugyan nem ismertette az anyaggyűjtése, illetve annak feldolgozása során követett módszerét, de a könyv előszavában pár sor erejéig kitért arra, utalva ezzel közvetetten a nyugati szakirodalom mennyiségét keveslő bírálatokra is.

„Célom azonban az volt, hogy egy lépéssel tovább haladva próbáljam a hazai jelenségeket összképbe foglalni, mint ameddig a kutatók tőlünk nyugatra eljutottak. E kissé nagyzó gondolatot hazai forrásanyagunk mennyiségi adatai sugallták. Nem most írom le először,⁸³ hogy mi, magyar medievisták kedvezőbb helyzetben vagyunk, mint akár keleti, akár nyugati szomszédaink. Mert amíg az előbbieknél oly kevés forrásuk van, hogy a részletekbe elmélyedésre alkalom sem nyílik, az utóbbiaké pedig

---

⁷⁶ A munkájában értelemszerűen viszonylag sok helyen hivatkozott Mályusz Elemér könyvére, de ezek nagy többsége irreleváns a tézisek megítélése szempontjából (például 13, 37, 51–52, 67–70.).

⁷⁷ Uo. 70.

⁷⁸ Uo. 34.

⁷⁹ Uo. 36.

⁸⁰ Uo. 44–45.

⁸¹ Uo. 75.

⁸² FEDELES: *i. m.*; KRISTÓF: *i. m.*; G. TÓTH Péter: *A csanádi székeskáptalan vonzáskörzete a késő-középkorban (1354–1526). A területi kapcsolatok esete a káptalanba való bejutás módjai közül.* In: *Középkortörténeti tanulmányok* 7. Szerk. KISS P. Attila – PITI Ferenc – SZABADOS György. Szeged, 2012. 117–132.

⁸³ Vö. MÁLYUSZ Elemér: *A magyar medievisztika forráskérdései. Medievisztika és oklevelek kiadás.* Levéltári Közlemények 38. (1967) 3–29.; és UŐ: *1526 előtti okleveleink forrásértéke.* Történelmi Szemle 10. (1967) 416–429. Mindkettő újraközölve a *Klió szolgálatában* című tanulmánykötetben (357–383, illetve 384–396.).

oly sok, hogy a közvetlen megismerés csak egy-egy territóriumra, egyházmegyére korlátozottan remélhető, nekünk, középúton álló anyagkészletünknek köszönhetően, módunk van a feudális kori egyházunkat államunkhoz és társadalmunkhoz fűző valamennyi kapcsolatán keresztül megismernünk. A részletek analitikus tisztázása, ugyanakkor az eredmények átfogó szempontok szerinti rendszerbe foglalása közben úgy tűnt fel, mintha a papság élete valamiféle társadalmi képződmény módjára pergett volna le. Mivel akkoriban Max Weber iránti fiatalos lelkesedés fűtött, bizonyára az ő szemlélete befolyásolt. Anélkül, hogy közvetlen hatást tanúsító fejtegetéseire akár ma hivatkoznom sikerülne, akár akkortájt ilyeneket meg tudtam volna jelölni.”⁸⁴

A fentiek fényében ugyanakkor joggal merül fel a kérdés: a szerző vajon miért nem alkalmazta az általa leírtakat a monográfiában? Mert, hogy nem tette, bármit is állítsanak a későbbi kutatók, teljesen egyértelmű.⁸⁵ Az idegen nyelvű szakirodalom hiányát a források tömegével kompenzáló képpel, illetve magával a forrásbázissal azonban komoly problémák vannak: mintha a szerző nem használta volna ki a számára elérhető források teljességét. Ugyanakkor, amint azt Fedeles Tamás megállapította, ez látszik a külföldi szakirodalom terén is: Mályusz azoknak a szerzőknek a munkáit sem dolgozta bele az egyházi közléprétegről írt fejezetekbe, akiknek még egyetemi előadásai előtt jóval megjelentek dolgozatai az adott témában.⁸⁶ E kétségkívül mítosz-romboló állítások alátámasztására – már csak a magam védelmében is – nem árt néhány dolgot írásban is rögzíteni: a kötet II. és III. részében (azaz a 33–284. oldalakon) összesen tizenegy darab levéltári forrást idézett,⁸⁷ az

---

⁸⁴ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom...* i. m. 12.

⁸⁵ Lásd erre a könyv 2. kiadásának szerkesztői előszavát: „... (a) monográfiában igen gazdag, főleg okleveles forrásbázist használ Mályusz Elemér. Szinte minden állítását több oklevéllel támasztja alá, és ez ellensúlyozza az újabb, idegen nyelvű szakirodalom néhol fellelhető hiányát.” (HOMONNAI-KOSZTA: *Előszó...* i. m. 8.)

⁸⁶ Lásd erre részletesen FEDELES: *i. m.* 34.

⁸⁷ Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára (MNL OL), Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 7341, 6486, 53873, 22994, 10517, 21207, 35726, 88170, 30241, 47118 és 47155. (MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom...* i. m. 34, 35, 36, 87, 117, 134, 137, 184, 185, 217.), ráadásul ezek közül a DL 22994. már akkor kiadott volt (*A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára II. Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta LUKINICH Imre. Budapest, 1939. 171.*).

általa készített Zsigmondkori Oklevéltár I. és II. kötetének⁸⁸ anyagát ugyan-ezek az oldalakon *hat alkalommal* használta.⁸⁹ Ugyanakkor némely forrás-típus, mint például a káptalani statútumok, felülreprezentáltak a kötetben. Ez persze egyfelől tökéletesen érthető, hiszen ami kevés megmaradt,⁹⁰ azt illet felhasználni és beledolgozni a munkába, másfelől viszont éppen használhatóságuk vet fel komoly aggályokat. Túlságosan hangsúlyos szerepelte-tésük kicsit olyan, mintha az országgyűléseken hozott határozatok segítségé-vel kísérelnék meg feltárni egy ország történetének mindennapjait. Le-het, de nem sok értelme van. A másik, ennél súlyosabb probléma, hogy a káptalani szabályzatoknak nem volt és a többségüknek ma sincsen mérték-adó (értsd kritikai) kiadása.⁹¹ Ebből következően könnyen félresiklik a kuta-tás, illetve bizonytalanra válik az ezek alapján megrajzolt kép. Pontosan ez történt Mályusz Elemérrel, aki érvelését tucatnál is több helyen az eszter-gomi székeskáptalan ún. 1397. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvében⁹² leír-takra alapozta.⁹³ A vizitációval azonban van egy „apró” probléma, amelyet annak idején többek között Mályusznak is észre kellett volna vennie: a forrás jelen állapotában minimum évtizedekkel, de inkább kerek száz évvel később keletkezett.⁹⁴ A benne szereplő adatok tehát csak akkor használhatóak fel egy adott állítás bizonyítására, ha azokat más forrással is alá tudjuk támasz-tani. Különösen problémás a jegyzőkönyv végére illesztett káptalani sza-bályzat (*statutum*) használata, hiszen abban meglehetősen kevés olyan adat található, amely segítségével időhöz köthető lenne keletkezése. Természete-sen nem kívánom egyedül Mályuszcra hárítani annak ódiúmat, hogy nem

---

⁸⁸ *Zsigmondkori Oklevéltár, I–II. (1387–1410)* Összeáll. MÁLYUSZ Elemér. Budapest, 1951–1958. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4.) (A továbbiakban: ZsO)

⁸⁹ MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 36, 116, 135, 205, 223.

⁹⁰ Ezekre összefoglalóan lásd SOLYMOSI László: *Az egri káptalan dékánválasztási statútumai a XV. századból.* Levéltári Közlemények 63. (1992) 137–156, különösen 137–139.

⁹¹ Uo.

⁹² KOLLÁNYI Ferenc: *Visitatio capituli e. m. Strigoniensis anno 1397.* Történelmi Tár 54. (1901) 71–106, 239–272.; ZsO I. 4784. sz.

⁹³ Lásd például MÁLYUSZ: *Egyházi társadalom... i. m.* 60. 11. jegyz. (a továbbiakban / jellel válasz-tom el), 61/14, 62/16–17, 63/19, 64/25–26, 65/29; és 31, 66/33, 76/76; és 79, 92/143, 97/155, 98/162, 119/269, 133/6, 135/18, 164/7, 178/9 és 11.

⁹⁴ A forrás, mint címe (*Modus et ordo visitationis*) is elárulja, egyfajta segédlet lehetett, amelybe különböző években keletkezett egyházlátogatási jegyzőkönyv-részleteket és egyéb forrásokat másoltak össze, más kérdés, hogy Kollányi a forrás kiadásakor mellőzte a cím feltüntetését, vö. Primási Levéltár, Esztergom, Esztergomi székesfőkáptalan magánlevéltára 50-0-11., fénykép-másolata: MNL OL, (ez feloldva a 87. jegyzetben) Diplomatikai Fényképgyűjtemény 237946., a jegyzőkönyv a 29–171. diákon található.

észlelte a Kollányi Ferenc által kiadott forrás *mixtim* jellegét,⁹⁵ de ismerve a Zsigmondkori Oklevéltár készítése során követett gyakorlatát (ti. a regeszták végén feltüntette a kiadás főbb hibáit is), nem történelmietlen a felvetés. Sajnos a korábbi kutatások alapján az is kijelenthetőnek látszik, hogy Mályusz Elemér munkamódszerében erőteljesen jelen volt a források szelektív használata, ennek igazolására lássunk néhány példát. A főkegyúri jogról szóló monográfiájának egyik főszereplője, Harthman fia Miklós egri kanonoksága és abauji főesperessége kapcsán siklott el azon adat felett, amellyel már évekkel korábban bizonyítható volt névleges pozsonyi kanonoksága és egri javadalma.⁹⁶ – Az óbudai egyetemről szóló munkájában Domokos váradi őrkanonok lemondásáról értekezve a következő érzékletes képet rajzolta: „A zsinat egyik magyar tagja, Domokos váradi őrkanonok mintha előre látta volna a fenyegető csődöt [ti. a budai egyetem megszűnését – kiegészítés tőlem, CTN]. Ő szokatlan elhatározásra jutva 1417 végén ... bejelentette, hogy lemond javadalmáról és nem tér vissza Magyarországra. ... Sajnálatos, hogy nem tudjuk, mi lett lemondását követően sorsa, mert akkor talán megállapíthatnók a közvetlen okot, amely elhatározásában vezette. Ily magyarázat hiányában azt a feltevést kockáztatjuk meg, hogy hosszú külföldi tartózkodása után nem érzett magában elég erőt behelyezkedni a szegényes hazai környezetbe. Amikor mint *decretorum doctor* először hazatért valamelyik külföldi egyetemről ..., életkedve még eltakarhatta szeme előtt az otthon sivár képét. Mintegy két évtized elmúltával, három évi újabb külföldi tartózkodás után, miközben a kor forrongó szellemi elitjének körében, ennek tagja gyanánt forgolódott, úgy érezhette, hogy nem képes többé a reménytelenséget vállalni.”⁹⁷ E Mályusz Elemér által lefestett nyomasztó képet teljesen megváltoztatja, hogy Bodonyi Domokos lemondása után elnyerte az esztergomi káptalan olvasókanonokságát (1417–1418), majd 1418-tól 1434-ig az

---

⁹⁵ A keletkezés éveként szereplő 1397-es évnak rengeteg olyan, a szövegben lévő adat ellentmond – így például, hogy Stibor vajda elfoglalta az esztergomi várat, ami 1403-ban történt, lásd minderre C. TÓTH Norbert: *Az esztergom-szentistváni prépostság második vizitációja*. Egyháztörténeti Szemle 15. (2014) 3–23, itt 13–16.; vagy Jubar János a pozsonyi prépost (1407–1421), vö. C. TÓTH–LAKATOS–MIKÓ: *Pozsonyi vizitáció... i. m. 48.*, amelyeket annak elolvasása esetén észre lehetett volna venni.

⁹⁶ Vö. MÁLYUSZ: *Konstanzi zsinat... i. m. 76–77.*; C. TÓTH Norbert: *Külföldiek a magyarországi káptalanokban (1375–1424) (Egy tucat káptalan példája)*. Világtörténet 39. (2017/1) 75–93, itt 76–78.

⁹⁷ MÁLYUSZ Elemér: *Középkori egyházi értelmiségünk társadalmi alapjai (A budai egyetem történetéhez)*. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. SZÉKELY György. (Memoria saeculorum Hungariae 4.) Budapest, 1984. 7–33, itt 23–24.

esztergom-szentistváni társaskáptalan élén állt.⁹⁸ (Mályusz figyelmét, noha Lukcsics⁹⁹ alapján idézte Domokos lemondását [I. 6. sz.], elkerülte az alig néhány számmal odébb [62. sz.] lévő másik regeszta híradása.) – Az egyháziak jövedelmének fele után szedett adó esetében Deér József nyomán ugyan észrevételezte, hogy a 1387 és 1399 között többször vetettek ki rendkívüli adót az egyházakra, de mivel a későbbi időszakból nem talált erre utaló adatokat, úgy gondolta, hogy a király nem tudta azt behajtani; indoklása már-már szokásosnak mondható volt: „... *következetes beszédese azonban határozottabb magatartást igényelt, mint amilyenre Zsigmond képes volt.*”¹⁰⁰ Kutatásaink alapján Zsigmond király egész uralkodása alatt behajtatta ezt az adót nem kevés jövedelemre téve így szert.¹⁰¹ – A Szerdahelyi család, pontosabban Ders Márton, majd özvegye és fiai, illetve rojcsai predialisaik között valamikor 1398 után szabadságaik ügyében konfliktus robbant ki, amely évtizedeken át húzódott. Az eseményeket Mályusz Elemér is ismertette a Zsigmond uralmáról szóló könyvében,¹⁰² de amint azt Nógrády Árpád az ügyről szóló tanulmányában találóan megjegyezte: az események „... *(e)gy részét Mályusz ... ismertette, de a végső fejlemények bemutatására valami oknál fogva már nem kerített sort.*”¹⁰³ Mert, hogy a „*rojcsai eseményeket Mályusz Elemér 1419-ig, a predialisok ideiglenes felülkerekedéséig követte figyelemmel, és ily módon arra a következtetésre jutott, hogy a rovicssei várjobbágyoknak hosszú küzdelem árán végül sikerült elkerülniük 'a jobbágyi kiszolgáltatottság állapotát'. A fejleményeket a predialisoknak a király szemében még mindig időszerű katonai szolgálatával magyarázta, és így a küzdelemben voltaképp a magyar köznemesség kialakulásáról vallott felfogását, a fegyveres szolgálat nemesítő erejét látta tükröződni. Az események azonban, mint láthattuk, néhány évvel később éles fordulatot vettek és a várjobbágy-utódok földesuraikkal szemben végül alulmaradtak.*”¹⁰⁴ (Az egészben a legfurcsább az, hogy Mályusznak az ügy feldolgozása, illetve a Zsigmondkori Oklevéltár készítése során biztosan kezébe kerültek az 1419 utáni oklevelek is.)

---

⁹⁸ Életrajzát lásd C. TÓTH-LAKATOS-MIKÓ: *Pozsonyi viszály... i. m.* 203–208.; életének prozopográfiai adatait pedig lásd uo. 224.

⁹⁹ LUKCSICS Pál: *A XV. századi pápák oklevelei, I–II.* Budapest, 1931–1938. (Olaszországi Magyar Oklevéltár I–II. Közrebocsátja a Római Magyar Történelmi Intézet.)

¹⁰⁰ MÁLYUSZ Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon.* Budapest, 1984. 114–115.

¹⁰¹ Vö. C. TÓTH-LAKATOS-MIKÓ: *Pozsonyi viszály... i. m.* 179–199.

¹⁰² MÁLYUSZ: *Zsigmond király... i. m.* 133–135.

¹⁰³ NÓGRÁDY Árpád: *A Szerdahelyiek és a rojcsai prédiálisok.* Történelmi Szemle 43. (2001) 73–82, az idézet: 73.

¹⁰⁴ NÓGRÁDY: *A Szerdahelyiek... i. m.* 80.

VI. Összegzés (hogyan tovább?)

Áttekintésem végére jutva több kérdésre is választ kell adnom: elsősorban arra, hogy használható-e továbbra is Mályusz monográfiája. A fentiekben leírtak talán már megelőlegezték véleményemet: Mályusz Elemér monográfiája mára elveszítette maradék aktualitását is, adataival, illetve következtetéseivel érdemes óvatosan bánnunk.¹⁰⁵ Hivatkozási, kiindulási pontként való használata semmiképpen sem ajánlott, sőt az eddigi „alpmunka” státuszából vissza kell minősíteni a kutatástörténeti előzmények körébe. Tennünk kell ezt annak ellenére is, hogy nem tudunk helyébe másik szintézist állítani, sőt ilyen munkának még a tervbevétele is a távoli jövő feladata, hiszen nincsenek készen ehhez azok a tanulmányok, amelyek révén elkészíthető lenne az egyházi társadalom új összefoglalása.¹⁰⁶ Ahhoz azonban, hogy az új szintézis megírása felmerülhessen, komoly forrás- és szakirodalom-feltárási munka elvégzésére van szükség. Az első és legfontosabb az egyes káptalani testületek tagjainak összegyűjtése a Magyar Nemzeti Levéltár DL–DF adatbázisa révén és a külföldi, elsősorban a római vagy pápai levéltárakból.¹⁰⁷ Ez utóbbiak feltárása különösen azért fontos, mert kiegészítik a „hazai” forrásokból kigyűjthető személyek, valamint jelenségek körét. A következő teendő az összegyűjtött adatok alapján a káptalani archontológiák, majd prozopográfiai adattárak készítése.¹⁰⁸ Mindeközben a kutatásnak az intézménytörténettel is foglalkoznia kell: az egyes káptalanok történetének feldolgozása mellett szükséges a szentszéki bíróságok és a vikáriusi hivatal

---

¹⁰⁵ Vö. a fentebb felsorolt kötetekben és saját munkáimban leírtakkal: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században I. rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás.* (Subsidia ad historiam mediæ aevi Hungariae inquirendam 7.) Budapest, 2015.; *Külföldiek... i. m.,* valamint *Préposti méltóság: pásztorbot a „zsebben”?* (Kikből lettek egyháznagyok a Zsigmond-korban?) – megjelenés alatt.

¹⁰⁶ Minderre lásd FEDELES: *i. m.* 28–36.; illetve újabban UŐ: *Die ungarische Dom- und Kollegiatkapitel und ihre Mitglieder im Mittelalter. Forschungsstand, Aufgaben, Initiativen.* In: *Kapituly v zemích koruny české a v Uhrách ve středověku.* Eds. LEDVINKA Řídí Václav – PEŠEK Jiří. (Documenta Pragensia Supplementa II.) Praha, 2011. 161–196.

¹⁰⁷ Vö. LUKCSICS Pál: *A XV. századi pápák oklevelei; Consistorialia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605).* Közreadja TUSOR Péter – NEMES Gábor. (Collectanea Vaticana Hungariae I/7.) Budapest–Róma, 2011.; *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536) I–II.* Feltárta, szerk. és közreadja tLUKCSICS József – TUSOR Péter – FEDELES Tamás. Szerkesztőtárs: NEMES Gábor. (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis I, vol. 9–10.) Budapest–Róma, 2014.

¹⁰⁸ Ennek módszertanára lásd legújabbban C. TÓTH Norbert: *A pozsonyi társaskáptalan kanonokai 1425-ben (Az egyházi archontológia készítésének módszertana és gyakorlata).* Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Acta Historica 135. (2013) 101–123.

működésének feltárása,¹⁰⁹ ezzel összefüggésben a főesperesi, esperesi hálózat rekonstruálása, illetve feladatkörük és joghatóságuk tisztázása.¹¹⁰ Ugyancsak megírásra várnak az egyházi tizeddel kapcsolatos problémák: így a nagyobb és kisebb tizedek,¹¹¹ a tizednegyed, azok beszédésének, bérbeadásának rendszere. Hasonlóképpen szükséges lenne az egyes (székes)egyházakban alapított kápolnák és oltárok számának, helyüknek és védőszentjeiknek meghatározása, a kápolna- és oltárigazgatók liturgikus feladatainak megismerése és jövedelmeinek feltárása.¹¹² De ugyanilyen fontos lenne még számos más, most nem említett kérdés vizsgálata is – éppen ezért végső soron egy mondattal jellemezhetjük feladatainkat: az alapkutatások mihamarabbi megindítására van szükség.

---

¹⁰⁹ Vö. C. TÓTH–LAKATOS–MIKÓ: *Pozsonyi viszály... i. m.* 11–40.; LAKATOS Bálint – MIKÓ Gábor: *Über die mittelalterliche Kirchenggerichtsbarkeit des Königreichs Ungarn: Das Beispiel der Tätigkeit des Graner Kirchenggerichts unter dem Generalvikar Matthäus de Vicedominis (1399–1428)*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 102. (2016) 242–282.

¹¹⁰ Vö. HEGYI Géza: *Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyben (I. közlemény)*. Erdélyi Múzeum 72. (2010) 1–32.

¹¹¹ Vö. HEGYI Géza: *Tizedszedés a középkori erdélyi egyházmegye Meszesen-túli részein*. Szabolcszatmár-beregi Szemle 45. (2010) 285–297.

¹¹² Vö. KARLINSZKY Balázs: *Egy veszprémi kápolnaalapítás margójára. A veszprémi Keresztelő Szent János-plébánia Szűz Mária-kápolnájának kegyurasága*. (Megjelenés alatt.)